

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КІЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

Воробей Юлія Миколаївна

УДК 339.92: 005.336.4

**УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМ КАПІТАЛОМ
МІЖНАРОДНОЇ КОМПАНІЇ**

08.00.02 – світова економіка та міжнародні відносини

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економіческих наук

Київ – 2019

Дисертацію є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі міжнародних економічних відносин
Київського національного торговельно-економічного університету Міністерства
освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор

Онищенко Володимир Пилипович,

Київський національний торговельно-
економічний університет, професор кафедри
міжнародних економічних відносин

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор

Ільницький Денис Олександрович, професор
кафедри міжнародної економіки Київського
національного економічного університету імені
Вадима Гетьмана

кандидат економічних наук, доцент

Рубцова Марина Юріївна, доцент кафедри
міжнародного бізнесу Інституту міжнародних
відносин Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Захист дисертації відбудеться «30» травня 2019 р. о 14:00 на засіданні
спеціалізованої вченої ради К 26.055.06 Київського національного торговельно-
економічного університету за адресою: 02156, м. Київ, вул. Кіото, 21, ауд. Д-221.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Київського національного
торговельно-економічного університету за адресою: 02156, м. Київ, вул.
Кіото, 19.

Автореферат розіслано « » 2019 р.

Вчений секретар спеціалізованої
вченої ради

Н. Ю. Коровайченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. На сучасному етапі розвитку світової економічної системи успішність міжнародних компаній все у більшій мірі асоціюється з дієвістю управління їх інтелектуальним капіталом. За оцінками експертів, в економіці сьогодення співвідношення матеріальних ресурсів до нематеріальних складає 30:70 відсотків, тоді як на початку ХХ ст. ця пропорція становила 63:37 відсотків, а ринкова вартість деяких міжнародних компаній, конкурентні переваги яких базуються на нематеріальних активах, майже у 6 разів перевищує їх балансову вартість. Формування сучасних підходів до управління інтелектуальним капіталом відбувається в умовах постіндустріальної доби, коли передумовою розвитку суспільства та компаній стає ефективність використання нематеріальних активів. Визнання ключової ролі нематеріальної складової у забезпеченні капіталізації міжнародних компаній обумовлює активізацію наукових досліджень у напрямі розробки теоретичних та практичних аспектів управління їх інтелектуальним капіталом.

Теоретичне підґрунття дослідження ролі інтелектуального капіталу у забезпеченні конкурентоспроможності міжнародних компаній становлять класичні праці Ф. Махлупа, Дж. Бела, Дж. Гелбрейта, Р. Хола, Ф. Самуелсона, а практичний інструментарій його оцінювання запропоновано К. Свейбі, Р. Капланом, А. Брукінс. Серед вітчизняних вчених проблематику управління інтелектуальним капіталом в умовах інноваційного розвитку економічної системи розглядали О. Кендюков, С. Ілляшенко, А. Колот, А. Чухно, Г. Уманців, Л. Федулова. Попри значну кількість наукових розробок у предметній царині дослідження, на даний час управління інтелектуальним капіталом міжнародних компаній не становить цілісної та комплексної концепції. Основні труднощі в контексті її практичної реалізації полягають у відсутності єдиних методологічних зasad оцінювання як власніх інтелектуального капіталу, так й його внеску в капіталізацію міжнародної компанії. З урахуванням багатовекторності розуміння сутності, джерел формування та складових інтелектуального капіталу міжнародної компанії, формування теоретичних зasad та розроблення комплексного адекватного інструментарію визначення його ролі у капіталізації компанії набуває очевидної актуальності, що зумовило вибір теми дисертаційної роботи, мету, завдання, логіку та напрями дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до тематики науково-дослідних робіт Київського національного торговельно-економічного університету Міністерства освіти і науки України (м. Київ). За темою 665/20 "Експорт-промоушн України в умовах дестабілізації глобальних торговельних регуляторів" (номер держреєстрації 0117U007173, 2017-2019 рр.) здобувачем розроблено рекомендації щодо вдосконалення стандартів звітування з використанням інтелектуального капіталу міжнародних компаній та визначено заходи щодо стратегічного управління об'єктами інтелектуальної власності міжнародних компаній. Результати дисертаційної роботи щодо реалізації пріоритетів міждержавного співробітництва у сфері лібералізації торгівлі та захисту інтелектуальної

власності знайшли своє відображення у НДР на тему «Пріоритети міждержавного співробітництва у сфері лібералізації торгівлі та захисту інтелектуальної власності», яка виконувалась на замовлення товариства з обмеженою відповідальністю «ЛОГІСТИЧНА СИСТЕМА» (номер державної реєстрації НДР - 01190101469).

Метою дисертаційної роботи є розроблення теоретичних зasad і обґрунтування практичних рекомендацій щодо управління інтелектуальним капіталом міжнародної компанії.

Для досягнення поставленої мети в роботі вирішено такі наукові та практичні завдання:

досліджено еволюцію поглядів на сутність та структуризацію інтелектуального капіталу міжнародної компанії;

систематизовано та узагальнено підходи до управління інтелектуальним капіталом міжнародної компанії;

проаналізовано методи фінансового та нефінансового оцінювання інтелектуального капіталу компаній;

розглянуто національні та міжнародні стандарти звітності з використанням інтелектуального капіталу міжнародних компаній;

досліджено секторальні особливості управління інтелектуальним капіталом міжнародних компаній;

здійснено оцінку ефективності управління інтелектуальним капіталом провідних міжнародних компаній різної секторальної приналежності;

обґрунтовано вплив ефективності систем управління інтелектуальним капіталом міжнародних компаній на посилення їх конкурентних переваг;

розвроблено пропозиції щодо стратегічного управління об'єктами інтелектуальної власності міжнародної компанії як уособленням її інтелектуального капіталу;

обґрунтовано рекомендації щодо інформаційної підтримки захисту інтелектуального капіталу міжнародної компанії.

Об'єктом дослідження є процес управління інтелектуальним капіталом міжнародної компанії. Предметом дослідження є теоретичні, методичні та прикладні аспекти управління інтелектуальним капіталом міжнародної компанії.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є сукупність способів наукового пізнання, методів, прийомів і принципів проведення наукового дослідження. Теоретичною основою дисертації послугували положення концепцій економічного розвитку, теорій управління інтелектуальним капіталом, управління знаннями, наукові праці та методичні розробки вітчизняних і зарубіжних учених у галузі міжнародного менеджменту та управління нематеріальними активами. Правове поле дослідження склали чинні законодавчі та нормативні документи, що регламентують управління об'єктами інтелектуальної власності. Інформаційною базою дослідження є матеріали Всесвітньої організації інтелектуальної власності, Всесвітнього економічного форуму, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Світової організації торгівлі, Організації економічного співробітництва та розвитку,

Світового банку, Інтернет-ресурси, звітність міжнародних корпорацій у відкритому доступі, результати власних досліджень.

У процесі дослідження використано методи: діалектичної єдності історичного і логічного (при дослідженні еволюціонування теорій і концепцій управління інтелектуальним капіталом); науковий аналіз і синтез (при систематизації підходів до управління інтелектуальним капіталом); метод компаративного аналізу (при обґрунтуванні специфіки управління інтелектуальним капіталом міжнародної компанії у розрізі видів економічної діяльності); процесний і функціональний підходи (при розробленні процедури стратегічного управління об'єктами інтелектуальної власності міжнародної компанії); метод морфологічного аналізу (при розробці морфологічної матриці звітування з інтелектуального капіталу міжнародної компанії на основі стандарту IPCaS); метод графічного моделювання (при розробці стратегічної карти об'єктів інтелектуальної власності міжнародної компанії); кореляційно-регресійний аналіз (при визначенні та оцінці сили взаємозв'язку між: витратами на НДКР та обсягом реалізації міжнародних компаній; показниками ефективності використання інтелектуального капіталу міжнародних компаній та їх ринковою капіталізацією); індексний метод (при розрахунку коефіцієнтів Тобіна міжнародних компаній); метод інформаційного моделювання (при побудові DFD-діаграм управління захистом об'єктів інтелектуальної власності міжнародної компанії).

Наукова новизна одержаних результатів. Основний науковий результат дисертаційної роботи полягає у розробці концепції управління інтелектуальним капіталом міжнародної компанії та інструментарію її реалізації на основі запропонованих стандартів звітності, рекомендацій щодо стратегічного управління об'єктами інтелектуальної власності та захисту інтелектуального капіталу міжнародних компаній.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в такому:

уперше:

- розроблено якісні та кількісні критерії ідентифікації складових концептуальної моделі управління інтелектуальним капіталом міжнародної компанії, які розкривають її як складну систему, що характеризується множинністю, ієрархічністю та структурністю, охоплюючи: по-перше, синергійну взаємодію ключових функцій (організації, планування, мотивування та контролю); по-друге, мотивації та дії процесу управління (започаткування, використання та розширене відтворення інтелектуального капіталу); по-третє, джерела (людський, структурний та клієнтський капітали) та ефекти продуктування (універсальні та специфічні галузеві, міжгалузеві, кластерні, мережеві); по-четверте, методичні підходи до розробки управлінських заходів (обліковий, класифікаційний, маркетинговий, соціологічний, комунікаційний, інноваційний та системний); по-п'яте, динамічні та статичні реконфігурації складових (асиметрія технологічного розвитку країн та окремих регіонів світу, загострення міжнародної конкуренції на основі нематеріальних активів, міжкрайні відмінності в інституційних механізмах захисту інтелектуальної власності, динамічні зрушення в технологічних укладах та споживчих тендах під впливом

четвертої промислової революції); це дозволяє поєднати теоретичні засади дослідження середовища їхнього формування, структурувати умови досягнення та трансформації з метою розробки комплексу управлінських заходів задля посилення міжнародних конкурентних позицій компанії в турбулентних умовах постіндустріальної доби;

удосконалена:

методичні засади стратегічного управління інтелектуальним капіталом міжнародної компанії за рахунок обґрунтuvання доцільності розгляду об'єктів інтелектуальної власності компанії (патентів, брендів, авторських прав) як інтегруючого результату ефективності використання її інтелектуального капіталу; запропоновано процедуру стратегічного управління об'єктами інтелектуальної власності міжнародної компанії, дотримання якої дозволяє оцінити стратегічну значущість об'єктів інтелектуальної власності для забезпечення ефективного функціонування міжнародної компанії, створює підґрунтя для вибору стратегій конкурентів та комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності на регіональних ринках, та передбачає розробку стратегічної карти об'єктів інтелектуальної власності міжнародної компанії; побудова стратегічної карти дозволяє визначити оптимальні стратегії конкурентів (мультиплікація, концентрація, інтеграція) та комерціалізації (пасивна, реактивна, проактивна) з урахуванням належності об'єктів інтелектуальної власності до певного портфелю (патенти, бренди, авторські права) та їх віднесення до певної категорії стратегічної значущості (стратегічні, цінні, незначущі);

інструментарій оцінювання впливу виду економічної діяльності на частку інтелектуального капіталу в нематеріальних активах міжнародної компанії; на основі тестування багаточисельних емпіричних та статистичних даних доведено гіпотезу про пріоритетність та важомість інтелектуального капіталу для міжнародних компаній, які представляють високотехнологічні виробництва та види діяльності із рівнем технологічності виробництва вище середнього в розрізі всіх його складових (людського, структурного та клієнтського); для видів економічної діяльності, що відносяться до середньов- та низькотехнологічних виробництв гіпотеза мала підтвердження в частині більшої важомості людського та клієнтського капіталів;

дістало подальшого розвитку:

методика формування стандартів звітності щодо використання інтелектуального капіталу міжнародних компаній за рахунок вдосконалення стандарту Європейської інструкції з відображення інтелектуального капіталу (Intellectual Capital Statement, IпCaS), яка визначає стратегію управління компонентами інтелектуального капіталу компанії (людський, структурний, клієнтський капітал) залежно від сполучення експертної оцінки потенціалу їх покращення (Х-координата) та впливу на фінансові результати компанії (Ү-координата); у контексті адаптації методології стандарту IпCaS до використання в діяльності міжнародних компаній обґрунтовано доцільність використання в якості Ү-координати експертної оцінки впливу інтелектуального капіталу на капіталізацію компанії та розроблено морфологічну матрицю звітування з інтелектуального капіталу міжнародної компанії на основі стандарту IпCaS;

підходи до класифікації методів оцінювання ефективності управління інтелектуальним капіталом, що дозволило констатувати теоретичну й емпіричну обґрунтованість показника співвідношення ринкової та балансової вартості (MV/BV), коефіцієнта Тобіна ($Tobit's q$) та коефіцієнта доданої вартості інтелектуального капіталу (VAC) як індикаторів ефективності використання інтелектуального капіталу в умовах економіки знань та критеріїв компаративного аналізу міжнародних компаній різних видів економічної діяльності у частині впливу інтелектуального капіталу на результати їх фінансово-господарської діяльності;

обґрунтування секторальних дегерманант управління інтелектуальним капіталом міжнародних компаній, що поряд з спільними та відмінними рисами у розрізі окремих видів економічної діяльності, дало змогу виявити тенденцію поступового посилення ролі клієнтського капіталу в загальній системі генерації доданої вартості і відповідно нарощення інвестицій на його формування, у т.ч. інвестицій в розвиток бренда компанії, вивчення уподобань клієнтів, заходи для залучення нових та утримання існуючих клієнтів тощо;

економічний зміст взаємозв'язку між ефективністю використання інтелектуального капіталу міжнародної компанії та результатами її фінансово-господарської діяльності за рахунок побудови багатофакторної кореляційно-регресійної моделі взаємозв'язку між показниками ефективності використання інтелектуального капіталу та ринковою капіталізацією міжнародних компаній; аналіз широтності взаємозв'язку факторів моделі з результативним показником дозволив підтвердити гіпотезу щодо позитивного значущого впливу показників, що характеризують ефективність використання інтелектуального капіталу на ринкову капіталізацію міжнародної компанії.

Практичне значення одержаних результатів. Результати та рекомендації дисертації є методичною основою управління інтелектуальним капіталом міжнародної компанії. До результатів, що мають найбільше практичне значення, належать: стандарт звітування про інтелектуальний капітал міжнародної компанії на основі рекомендацій Європейської інструкції з відображення інтелектуального капіталу, методичні засади стратегічного управління інтелектуальним капіталом міжнародної компанії та результати інформаційного моделювання використання компанією ресурсів Всесвітньої організації інтелектуальної власності з метою захисту її інтелектуального капіталу, що можуть бути використані у діяльності вітчизняних та міжнародних компаній.

Розробки та рекомендації стосовно удосконалення методології формування стандартів звітності щодо використання інтелектуального капіталу використано в роботі ТОВ «ЛОГІСТИЧНА СИСТЕМА» (довідка № 13/18 від 28.11.2018).

Рекомендації щодо удосконалення методичних засад стратегічного управління інтелектуальним капіталом компанії використовуються в роботі ТОВ «Спектр-Агрон» (довідка № 14/18 від 11.11.2018).

Теоретичні положення і методичні розробки дисертаційної роботи використані в освітньому процесі Київського національного торговельно-економічного університету для підготовки програми та робочої програми дисципліни «Міжнародна безпека» для студентів освітнього рівня «бакалавр» спеціалізації «Міжнародний бізнес» (довідка № 429/22 від 20.02.2019).

Особистий внесок здобувача. Наукові положення, розробки та висновки дисертаційної роботи є результатом самостійно проведеного автором дослідження щодо управління інтелектуальним капіталом міжнародних компаній. Особистий внесок автора конкретизовано у списку публікацій.

Апробація результатів дисертацій. Основні положення та висновки дисертації доповідалися й одержали схвалення на Всеукраїнській науково-практичній конференції "Інноваційний розвиток економіки: проблеми та перспективи" (м. Умань, 2016 р.), Міжнародній науково-практичній конференції "Новий погляд на розвиток економіки країни" (м. Львів, 2016 р.), XVI Міжнародній науково-практичній конференції "Актуальні наукові дослідження в сучасному світі" (м. Переяслав-Хмельницький, 2016 р.), Міжнародній науково-практичній конференції "Сучасні наукові дослідження на шляху до вдосконалення економічного потенціалу країни" (м. Дніпро, 2018 р.), V Міжнародній науково-практичній конференції "Механізми, стратегії, моделі та технології управління економічними системами за умов інтеграційних процесів: теорія, методологія, практика" (м. Мукачево, 2018 р.).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 13 наукових праць, з них 1 стаття – у закордонному науковому виданні, 6 статей – у наукових фахових виданнях та виданнях України, які включені до міжнародних наукометрических баз, 6 публікацій – в інших виданнях. Загальний обсяг публікацій – 5,28 д. а., з яких автору належить 4,89 д. а.

Структура й обсяг роботи. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів і висновків, викладених на 185 сторінках друкованого тексту. Матеріали дисертації містять 41 таблицю і 16 рисунків, які подано на 57 сторінках. Список використаних джерел із 220 найменувань уміщено на 22 сторінках, 8 додатків – на 19 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У дисертаційній роботі на основі проведеного автором дослідження захищаються такі основні положення.

У вступі обґрунтовано актуальність обраної тематики, її зв'язок з науковими програмами, визначено мету та задачі дослідження. Визначено та розкрито предмет, об'єкт і межі дослідження, висвітлено методи, використані в процесі роботи. У вступі розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, подано відомості про апробацію, публікації, структуру й обсяг роботи.

Розділ 1. Теоретичні засади управління інтелектуальним капіталом міжнародної компанії. Підґрунтам забезпечення дієвості управління інтелектуальним капіталом міжнародної компанії є ідентифікація нематеріальних активів та оцінка їх зв'язку з поточного та майбутньою вартістю компанії з урахуванням регіональної та секторальної специфіки її діяльності. Формування цілісної концепції управління інтелектуальним капіталом міжнародної компанії потребує як уточнення його сутності, так й системного перегляду та

вдосконалення набору нематеріальних активів з точки зору визначення його пріоритетних складових у контексті максимізації цінності компанії.

Аналіз підходів до визначення поняття «інтелектуальний капітал» засвідчує наявність низки підходів до його тлумачення, до яких відносяться мікроекономічний, макроекономічний, термінологічний, морфологічний, вартісний та ресурсний підходи. Систематизація існуючих підходів дозволила констатувати комплексний та міждисциплінарний характер інтелектуального капіталу як об'єкта дослідження, у структурі якого традиційного виділяються людський, структурний та клієнтський капітали. Системна взаємодія складових інтелектуального капіталу є визначальною передумовою створення конкурентних переваг міжнародної компанії та джерелом отримання синергетичного ефекту.

Визнання інтелектуального капіталу як ключового чинника забезпечення високої ринкової капіталізації компанії зумовило формування сучасних теорій та концепцій управління інтелектуальним капіталом, які спрямовані як на ідентифікацію його структури, так й на визначення внеску в капіталізацію компанії. Аналіз літературних джерел дозволяє запропонувати авторський підхід до систематизації підходів до управління інтелектуальним капіталом компанії, критерієм для викремлення яких є ключові управлінські акценти та досягнуті результати, а саме: метод фінансової залежності (обліковий підхід), класифікаційний підхід, маркетинговий підхід, соціологічний підхід, комунікаційний підхід, інноваційний підхід, системний підхід. За аналогією з підходами до управління в їх загальному сенсі, усі наведені підходи створюють загальну методичну базу управління інтелектуальним капіталом компаній, мають використовуватися одночасно та забезпечувати синергетичний ефект від їх дотримання.

Ключовими комплексними концепціями управління інтелектуальним капіталом, які базуються на принципових відмінностях у розумінні його внеску у забезпечення капіталізації компанії, є ресурсна та вартісна концепції. Ресурсна концепція розглядає інтелектуальний капітал як унікальний ресурс компанії та має статичний характер, оскільки зосереджується на аналізі наявної комбінації нематеріальних активів компанії, а не оптимізації процесів створення їх вартості у часовому вимірі. Вартісна концепція ґрунтується на усвідомленні ролі інтелектуального капіталу та його складових (людського, структурного та клієнтського капіталів) у забезпеченні різниці між ринковою та балансовою вартістю компанії. Динамічний характер вартісної концепції та наявність тенденцій до переважання ролі нематеріальних активів над матеріальними у забезпеченні ефективного функціонування провідних міжнародних компаній обумовлюють доцільність дотримання вартісної концепції в управлінні їх інтелектуальним капіталом.

З урахуванням визначених загальних особливостей та специфічних характеристик управління інтелектуальним капіталом міжнародної компанії запропоновано концепцію управління інтелектуальним капіталом міжнародної компанії, яка передбачає інтеграцію методичних підходів до управління інтелектуальним капіталом та базується на вартісній оцінці ролі клієнтського капіталу у забезпечення ринкової капіталізації міжнародної компанії з

урахуванням секторальної специфіки її діяльності (рис. 1). Реалізація концепції потребує створення дієвих механізмів захисту інтелектуального капіталу та розуміння провідної ролі його людської компоненти у забезпеченії сталого функціонування та розвитку міжнародної компанії.

Визнання ключової ролі нематеріальної складової у забезпеченії капіталізації міжнародних компаній обумовлює необхідність розвитку вартісної концепції управління інтелектуальним капіталом. Основні труднощі в контексті практичної реалізації ідей вартісної концепції полягають у відсутності єдиних методологічних засад оцінювання як власне інтелектуального капіталу, так й його внеску в капіталізацію міжнародної компанії. Існуючі методики й показники оцінювання інтелектуального капіталу мають ряд недоліків у частині використання недосконалої методології, залежності від ринкової кон'юнктури, існування різних підходів до визначення сутності інтелектуального ресурсу, а його нематеріальна природа і унікальність окремих його елементів привели до відсутності єдиного і загальноприйнятого методу оцінювання. Аналіз існуючих підходів до оцінювання інтелектуального капіталу засвідчив теоретичну й емпіричну обґрунтованість показника співвідношення ринкової та балансової вартості (MV/BV), коефіцієнта Тобіна (Tobin's q) та коефіцієнта доданої вартості інтелектуального капіталу (VAIC) як індикаторів ефективного використання інтелектуального капіталу в умовах економіки знань та критеріїв компаративного аналізу обсягів інтелектуального капіталу у розрізі окремих видів економічної діяльності (табл. 1).

Таблиця 1

Основні показники оцінки інтелектуального капіталу міжнародної компанії

Показник	Характеристика	Алгоритм розрахунку
Коефіцієнт Тобіна (Tobin's q)	Зміна показника відображає ефективність використання інтелектуальних активів міжнародної компанії	$q = \frac{MV}{RA}$ де MV (Market value) – ринкова вартість компанії; RA – вартість заміщення активів (відтворювальна вартість)
Співвідношення ринкової та балансової вартості (Market-to-Book Value, MBV)	Відношення ринкової вартості капіталу компанії до його балансової вартості розглядається з точки зору створення цінності інтелектуального капіталу	$IC = n \times (MV_S - BV_S)$ де MV_S – ринкова вартість компанії на одну акцію; BV_S – балансова вартість на одну акцію; n – кількість акцій.
Коефіцієнт доданої вартості інтелектуального капіталу (Value Added Intellectual Coefficient, VAIC)	Дав можливість оцінити ефективність використання компанією власного інтелектуального капіталу на основі аналізу внеску у додану вартість матеріальних і нематеріальних активів	$VAIC = ICE + CEE$ $CEE = \frac{VA}{CE}$ $ICE = \frac{VA}{HC} + \frac{(VA - HC)}{VA}$ де VA (Value Added) – додана вартість; CE (Capital Employed) – задіяний або інвестований капітал; ICE (Intellectual Capital Efficiency) – ефективність інтелектуального капіталу, отримана шляхом підсумування показників ефективності використання людського та структурного капіталів; CEE (Capital Employed Efficiency) – індикатор ефективності використання задіяного капіталу чи внеску задіяного капіталу у додану вартість.

Джерело: побудовано автором.

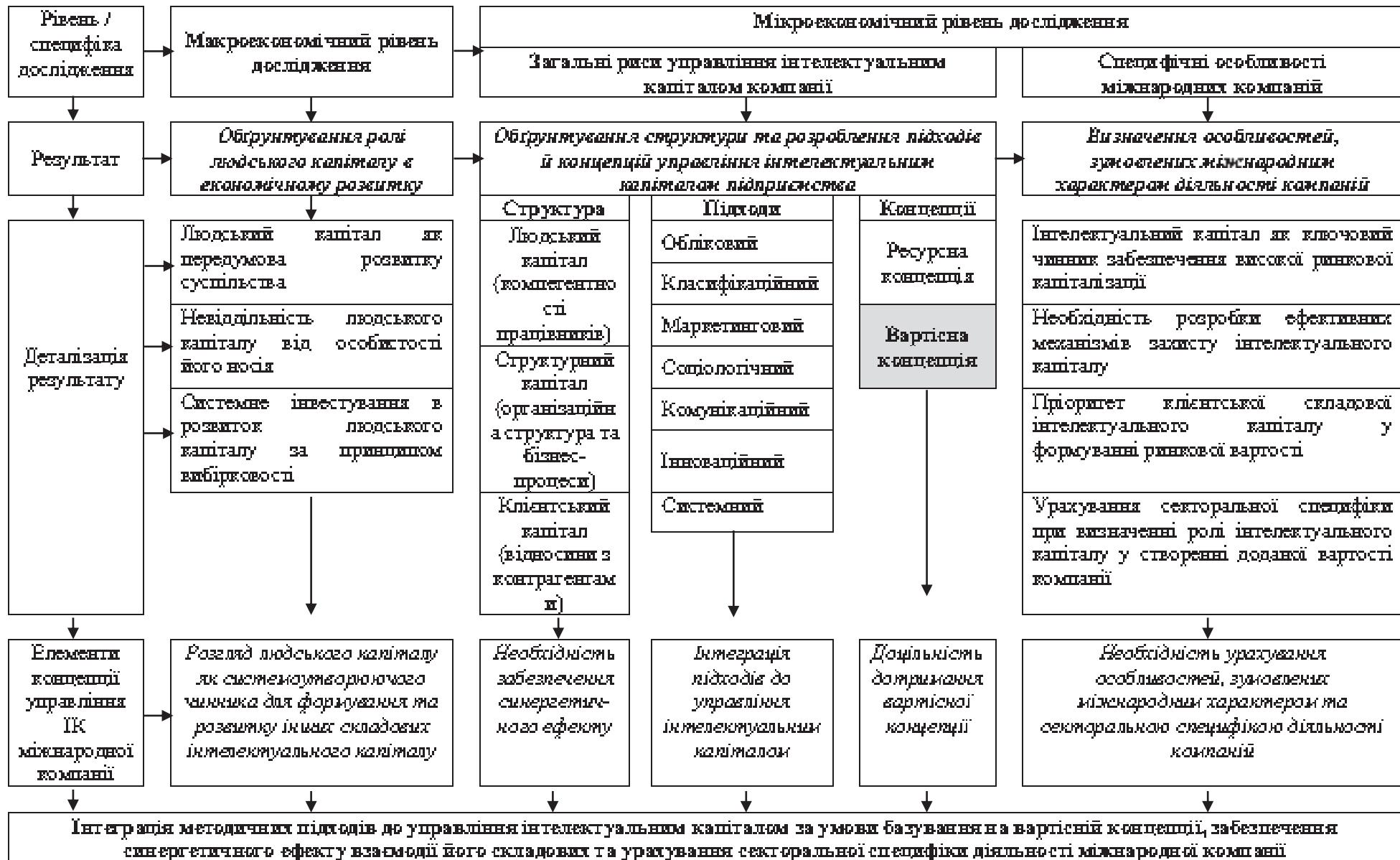

Рис. 1. Концептуальна модель управління інтелектуальним капіталом міжнародної компанії

Джерело: розроблено автором

Розділ 2. Управління інтелектуальним капіталом міжнародної компанії в умовах глобальної конкуренції. В умовах, коли нематеріальні ресурси формують до 80 відсотків вартості розвинутих ринкових економік, формування стандартів звітності щодо використання інтелектуального капіталу набуває стратегічної значущості. Звітування з інтелектуальних ресурсів, які становлять ядро ключових компетенцій більшості міжнародних компаній та є джерелом створення її доданої вартості, відповідає інтересам як самої компанії, так і національної економіки в цілому. Аналіз узагальнення досвіду формування та використання систем звітування про інтелектуальний капітал у США, Швеції, Данії, Канаді, Австралії та Європі дозволяє стверджувати, що сучасною тенденцією є міждержавна інтеграція зусиль щодо перетворення інтелектуального капіталу в результаті діяльності компаній, створення позитивних зовнішніх ефектів та забезпечення уніфікованих стандартів відображення інтелектуального капіталу у звітності компаній.

Широкі можливості для формування адекватного уявлення щодо стану та перспектив розвитку інтелектуального капіталу компанії створює звітування згідно стандарту Європейської інструкції з відображення інтелектуального капіталу (Intellectual Capital Statement, IпCaS). До переваг стандарту звітування IпCaS слід віднести: базування на класичному уявленні щодо компонент структури інтелектуального капіталу компанії (людський, структурний, клієнтський); використання з метою оцінки компонент інтелектуального капіталу компанії прозорих та зрозумілих атрибутів, які або мають кількісний вимір, або можуть бути оцінені експертами; гнучкість у виборі індикаторів оцінки компонент інтелектуального капіталу компанії; можливість оцінки інтелектуального потенціалу компанії з точки зору досягнення її стратегічних цілей та впливу на результати її діяльності.

Згідно з методологією IпCaS, стратегія управління компонентами інтелектуального капіталу компанії визначається залежно від сполучення значень Π -Х-координати (потенціал покращення) та Π -координати (вплив на результати компанії). З метою адаптації методології стандарту IпCaS до використання в діяльності міжнародних компаній обґрунтовано доцільність вибору в якості Π -координати експертної оцінки впливу інтелектуального капіталу на капіталізацію компанії, що дозволить більш повно оцінити роль інтелектуального капіталу у формуванні ринкової вартості міжнародної компанії залежно від галузевої специфіки її діяльності. З урахуванням наданих пропозицій розроблено морфологічну матрицю звітування з інтелектуального капіталу на основі стандарту IпCaS та модифіковану матрицю стратегій управління інтелектуальним капіталом міжнародної компанії (рис. 2). Використання запропонованого інструментарію дозволить сформувати системне уявлення щодо процедури оцінки компонент інтелектуального капіталу, забезпечити прозорість його оцінки та визначити ефективні стратегії управління з урахуванням секторальної специфіки діяльності міжнародної компанії.

Аналіз показників діяльності провідних міжнародних компаній дозволив дійти висновку, що управління інтелектуальним капіталом, з огляду на сферу економічної діяльності, вирізняється певною специфікою та диференціацією

внеску різних його складових у підвищення рівня капіталізації компаній. Економічні показники міжнародних компаній, що характеризуються високим інтелектуальним капіталом, суттєво відрізняються від параметрів компаній, що орієнтовані на традиційні сектори індустріальної економіки.

Y-координата – Вплив управління інтелектуальним капіталом на результативність	Значний	Стабілізація компонентік інтелектуального капіталу	Розвиток компонентік інтелектуального капіталу
		Відсутність дій щодо компонентік інтелектуального капіталу	Аналіз стану компонентік інтелектуального капіталу
		Низький	Високий

X-координата – Потенціал покращення управління компонентами інтелектуальним капіталом

Рис. 2. Модифікована матриця стратегій управління інтелектуальним капіталом міжнародної компанії на основі стандарту InCaS

Джерело: розроблено автором

Попри наявність секторальної специфіки, аналіз досвіду управління інтелектуальним капіталом міжнародних компаній, що функціонують у різних сегментах глобальної економіки, дозволив виокремити такі спільні риси: визнання необхідності вводити в корпоративну систему менеджменту в якості її важливої складової управління інтелектуальним капіталом; забезпечення успішності управління інтелектуальним капіталом завдяки кумулятивному ефекту при поєднанні інформаційної, фінансової, організаційної підтримки цього процесу; розробка та впровадження інформаційних систем управління інтелектуальним капіталом; визнання поліваріантності підходів та інструментів, використання спільнот практиків, зацікавлення в разі потреби зовнішніх консультацій, визнання інформаційних технологій ключовим пусковим механізмом; дотримання системного підходу до організації управлінських процесів, що носить довгостроковий характер та передбачає поєднання тактичних та стратегічних завдань та заходів.

З метою виявлення секторальної специфіки та загальної оцінки ефективності управління інтелектуальним капіталом обчислено подані в табл. 2 показники для низки провідних міжнародних компаній у розрізі окремих видів економічної діяльності.

Для розрахунку коефіцієнта Тобіна (Tobin's q), перевагами якого є простота обчислення, доступність даних та зрозумілість результатів інтерпретації, було використано інформацію рейтингу найбільших публічних компаній Forbes 2018.

Агрегування компаній за видами діяльності здійснювалось з метою виявлення секторальних особливостей результатів розрахунку q-Тобіна, який по суті є індикатором наявності у компанії невидимих активів, які не знайшли відображення в бухгалтерській звітності.

Таблиця 2

Результати розрахунку φ -Тобіна для компаній у розрізі видів економічної діяльності за підсумками 2017 р.

Компанія	Країна та/або регіон	Обсяг продажу млрд дол. США	Довг., млрд дол. США	Вартість активів, млрд дол. США	Ринкова вартість, млрд дол. США	φ -Тобіна
Компанії залучення						
Arkebeel	США	117,9	16,6	106,9	766,4	2,70
IBM	США	30,1	3,7	113,2	121,2	1,06
Facebook	США	44,6	17,8	88,0	141,3	6,00
Telecom Holdings	Катар	33,3	10,6	83,1	201,3	5,77
Accenture	Ірландія	33,1	3,6	22,1	101	4,37
Baidu	Китай	12,4	2,5	42,8	94,1	2,30
Tata Consultancy Services	Індія	19,1	4	16,3	98,4	6,04
Cognizant	США	12,2	1,2	13	44,9	3,39
R ELX Group	Велика Британія	9,5	1,1	16,6	42,4	2,61
Infonova	Індія	10,9	1,5	13,3	28,3	2,11
Програмне забезпечення						
Apple	США	146,3	32,2	267,5	916,9	3,53
HP	США	34,3	3,9	33,7	37,3	1,06
Hewlett-Packard Enterprise	США	31,2	1,3	61,6	77,4	0,44
Dell Technologies	США	78,7	2,7	111,2	57,1	0,47
Pujitas	Японія	27	1,5	29,4	10,8	0,44
Lenovo Group	Гонконг	44,2	-0,116	29,3	3,8	0,30
Добування нафти і преробленого газу						
Royal Dutch Shell	Нідерланди	301,8	13,2	410,7	306,3	0,73
ExxonMobil	США	120,1	10,4	248,8	244,1	0,99
Свентос	США	120,4	10,2	236,4	248,1	0,97
Total	Франція	133,8	8,4	137	168	0,63
Sinopec	Китай	216,6	8	149,9	123,6	0,33
PetroChina	Китай	181,4	4,1	281,1	210,1	0,38
BP	Велика Британія	131,9	4,3	173,2	131,6	0,33
Gazprom	РФ	111,1	11,3	216,8	57,8	0,18
Rosneft	РФ	94,3	2,9	214,1	60	0,39
Reliance Industries	Індія	60,3	5,6	173,1	93,1	0,74
Виробництво автомобілів						
Toyota Motor	Японія	163,1	19,3	472	200,7	0,43
Volkswagen Group	Німеччина	171	12,1	531,4	101,4	0,19
Daimler	Німеччина	150,1	11,3	212,1	83,7	0,37
BMW Group	Німеччина	114,4	10,2	241,2	71,3	0,30
Honda Motor	Японія	128,6	9,6	181,9	58,9	0,33
Ford Motor	США	139,6	7,8	167,1	44,6	0,27
SAC Motor	Китай	126,6	5,4	118,4	60,3	0,54
Nissan Motor	Японія	106,9	7,4	172,7	29,7	0,33
Fiat Chrysler Automobiles	Велика Британія	118,8	4,3	117,6	23	0,20
Renault	Франція	66,2	5,8	121	30,8	0,23
Geely Automobile Holdings	Гонконг	13,6	1,6	13,1	16,9	1,05
Tesla	США	71,3	1,2	17,2	31,1	1,57
Мобільна Мобільна	Індія	14	1,1	12,4	16,1	1,20
Renault	Іспанія	4	0,633	5,4	13	4,60
Ford China	Туреччина	7,4	0,439	2,2	4,6	1,20
Фармацевтика та промисловість						
Pfizer	США	51,7	11,7	164,6	107,7	1,36
Novartis	Швейцарія	50,2	8,1	123,3	103	1,30
Kroger Holdings	Швейцарія	54,2	8,8	78,7	180,7	2,41
Sabcoff	Франція	39,3	4,3	119,9	94,9	0,79
AbbVie	США	19,3	6,4	89,2	163,2	1,89
McKesson	США	103,4	4,8	64,1	30,8	0,48
Merkle Co.	США	40,3	1,6	36	160,6	1,37
Avient Group	Велика Британія	11,4	3	62,4	90,6	1,43
GlaxoSmithKline	Велика Британія	20,3	1,4	72,3	98,6	1,13
Eli Lilly	США	12,3	1,1	44,4	89,3	2,00
Takeda Pharmaceutical	Японія	15,9	1,7	39,1	33,4	0,83
Abbott Laboratories	США	18,4	0,468	70,9	107,4	1,31
AmerisourceBergen	США	130,3	0,908	23,4	19,1	0,30
Товари для дому та особистого споживання						
Procter & Gamble	США	56,4	10,1	124,4	184,3	1,43
Unilever	Нідерланди	60,6	6,8	71,4	133,8	1,13
L'Oréal Group	Франція	19,4	4,2	42,4	124,1	3,17
Heidel	Німеччина	72,1	1,9	24,1	54,1	1,40
Kimberly-Clark	США	18,3	1,3	13,2	26,6	1,20
Estee Lauder Companies	США	12,2	1,2	11,8	31,3	4,00
Інформатична						
Amazon	США	199,1	3,9	116,4	777,8	6,13
Alibaba	Китай	27,9	9,6	114	490,4	4,28
Netflix	США	11,3	0,671	30,1	141,9	7,02
J. D. Power	Китай	53,9	-0,003	13,3	44,3	1,57
eBay	США	10	-1,6	14,6	28	1,34
Урайор Holdings	Китай	10,3	0,139	5,3	8,7	1,50

Джерело: побудовано автором.

Узагальнення результатів розрахунку q-Тобіна (табл. 3) свідчать про значні дисбаланси у розрізі окремих видів діяльності та суттєві відхилення у напрямку перевищень його для таких сфер, як авіадоставка (100%), надання комп'ютерних послуг (91,3%), виробництво товарів для особистого споживання (85,7%), Інтернет-торгівля (75%). Відсутність компаній у рейтингу з q-Тобіна > 1 в окремих видах діяльності зумовлено, поряд з іншим, неприоритетністю інтелектуального капіталу для їх функціонування у поточному році.

Таблиця 3
Частка компаній з q-Тобіна > 1 у загальній кількості компаній рейтингу
Forbes у розрізі окремих видів економічної діяльності

Вид діяльності	Кількість компаній у рейтингу, од.	Кількість компаній з q-Тобіна > 1 , од.	Частка компаній з q-Тобіна > 1 у загальній кількості компаній рейтингу, %
Авіадоставка	6	6	100,00
Надання комп'ютерних послуг	23	21	91,30
Виробництво товарів для освібного споживання	28	24	85,71
Інтернет-торгівля	8	6	75,00
Фармацевтична промисловість	41	33	80,51
Алюмінієва обробка	21	13	59,05
Готельна сфера	12	7	58,33
Виробництво заліза	25	14	56,00
Виготовлення та продажі будівельного матеріалу	8	4	50,00
Надання послуг з програмного забезпечення	15	4	26,67
Виробництво побутової електроапаратури	9	1	11,11
Добування нафти і природного газу	81	17	20,71
Виробництво автомобілів	21	3	13,81
Будівництво	54	7	12,96
Послуги у сфері розважань	6	0	0,00

Джерело: розраховано автором

Проведені розрахунки ефективності управління інтелектуальним капіталом за допомогою коефіцієнта Тобіна було доповнено використанням методу співвідношень ринкової та балансової вартості (MV/BV), результати якого підтвердили гіпотезу про пріоритетність інтелектуального капіталу для міжнародних компаній, які представляють сферу надання комп'ютерних послуг, Інтернет-торгівлю та дещо менше – програмне забезпечення. Розрахунок вартості інтелектуального капіталу провідників міжнародних компаній методом доданої вартості (VALC) також підтверджує найбільшу вартість інтелектуального капіталу для інформаційно- та науковим компаній (Apple, Verizon, Microsoft, Intel). Урахування секторальної специфіки є пріоритетом моделювання впливу ефективності систем управління інтелектуальним капіталом міжнародних компаній на посилення їх конкурентних переваг.

Розділ 3. Перспективи трансформації систем управління інтелектуальним капіталом міжнародної компанії. Про визнання значущості інтелектуального капіталу як ключового ресурсу свідчить масштабність емпіричних досліджень у напрямі виявлення загальних тенденцій і закономірностей впливу інтелектуального капіталу на результати діяльності компаній та їх конкурентні позиції у тих чи інших сферах господарювання. Складність побудови універсальної емпіричної моделі впливу інтелектуального капіталу на результати діяльності міжнародної компанії пов'язана з його специфічними властивостями, зокрема: нематеріальна природа ресурсу,

компліментарність компонент, складність кількісного оцінювання інтелектуального капіталу та вимірювання синергетичного ефекту від взаємодії його компонент. З метою формалізації взаємозв'язку між інтелектуальним капіталом та результатами діяльності міжнародної компанії висунуто гіпотезу щодо позитивного значущого впливу показників, що характеризують ефективність використання інтелектуального капіталу на ринкову капіталізацію міжнародної компанії (*Market Capitalization, MC*).

В результаті верифікації моделі на основі даних 1000 міжнародних компаній різних видів економічної діяльності, що представлені у рейтингу корпорацій за найбільшими обсягами витрат на НДДКР, отримано рівняння багатофакторної регресії:

$$MC = 21531 - 43,79x_1 - 9,14x_2 + 0,28x_3 - 7,09x_4 + 46,01x_5 \quad (1)$$

де MC – ринкова капіталізація; x_1 – темпи приросту витрат на дослідження та розробки, %; x_2 – темпи приросту інвестицій в основний капітал, %; x_3 – темпи приросту операційного прибутку, %; x_4 – темпи приросту витрат на оплату праці, %; x_5 – рентабельність діяльності, %.

Аналіз цільності взаємозв'язку факторів моделі з результатуючим показником дозволяє зробити висновок про суттєвий вплив на ринкову капіталізацію рентабельності діяльності та темпів приросту витрат на НДДКР. Середній вплив на ринкову капіталізацію серед досліджуваної вибірки проілюстрували темпи приросту інвестицій в основний капітал та темпи приросту витрат на оплату праці. Найменший вплив на рентабельність активів продемонстрували темпи росту операційного прибутку міжнародних компаній.

Для визначення взаємозалежності між вартістю бренду та фінансовими коефіцієнтами було перевірено гіпотезу про суттєвий вплив фінансових коефіцієнтів на вартість бренду міжнародної компанії з використанням методики Ipteqvstand як одну з найбільш розповсюджених у частині визначення оцінки брендів, що застосовуються аналітичними агентствами та компаніями. У результаті розрахунків за даними 100 міжнародних компаній рейтингу Ipteqvstand за 2015-2017 рр., що дозволило забезпечити репрезентативність вибірки та забезпечити максимальне охоплення компаній у різних сферах господарювання, було отримано рівняння багатофакторної регресії:

$$BV = 12,81 + 29,41x_1 + 0,0005x_2 + 1,24x_3 + 1,62x_4 + 0,56x_5 + 0,047*x_6 - 0,0009x_7 - 0,89x_8 + \gamma \quad (2)$$

де BV – вартість бренду; x_1 – рентабельність продажів; x_2 – рентабельність власного капіталу; x_3 – коефіцієнт фінансової незалежності; x_4 – коефіцієнт довгострокового фінансування; x_5 – коефіцієнт абсолютної ліквідності; x_6 – коефіцієнт абсолютної ліквідності; x_7 – коефіцієнт загальнот ліквідності; x_8 – коефіцієнт фінансового ризику; γ – обертність активів; γ – статистична постійка.

Отримані результати свідчать про незначний вплив фінансових коефіцієнтів на вартість бренду міжнародних компаній. З цого можна зробити висновок, що на вартість бренду впливають інші фактори, які не враховані в моделі, і мають нефінансовий характер ідентифікації. Зокрема, до таких можемо віднести: абсолютний та відносний вік бренду, послідовність використання бренду, географія використання, потенціал розширення і використання бренду, асоціації, інструменти реклами, абсолютна частка ринку, визначення бренду та ін.

Визначальна роль нематеріальних ресурсів у забезпечені ефективності функціонування сучасних міжнародних компаній потребує вироблення механізмів стратегічного управління інтелектуальним капіталом, які можуть бути формалізовані за рахунок використання категорій об'єктів інтелектуальної власності компанії. Об'єкти інтелектуальної власності компанії (патенти, бренди, авторські права) можуть розглядатися як уособлення інтелектуального капіталу компанії, оскільки є інтегруючим результатом використання інтелектуального капіталу компанії та його окремих компонентів, свідчать про успішність комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності та підлягають захисту, що упереджує можливість копіювання або несанкціонованого використання інтелектуальних ресурсів компанії.

Мету стратегічного управління об'єктами інтелектуальної власності міжнародної компанії пропонується визначити як максимізацію результатів діяльності компанії за умови мінімізації ризиків, пов'язаних із використанням інтелектуального капіталу, що забезпечується за рахунок створення дієвих механізмів захисту інтелектуальної власності компанії. Вирішення цього завдання потребує імплементації стратегічних орієнтирів розвитку конкурентоспроможності та захисту інтелектуальної власності на всіх рівнях управління компанією та її окремих бізнес-підрозділів. В роботі визначено пріоритети стратегічного управління об'єктами інтелектуальної власності міжнародної компанії, до яких віднесено необхідність урахування таких аспектів: визначальна роль судівлу як уособлення нематеріальних активів; різний ступень значущості нематеріальних активів залежно від форми та рівня присутності компанії на регіональних ринках.

З урахуванням визначених пріоритетів в роботі запропоновано процедуру стратегічного управління об'єктами інтелектуальної власності міжнародної компанії (рис. 3).

Дотримання запропонованих методичних рекомендацій щодо стратегічного управління об'єктами інтелектуальної власності компанії дозволяє оцінити їх стратегічну значущість для забезпечення ефективного функціонування міжнародної компанії та створює підґрунт для вибору стратегій конкуренції та комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності на регіональних ринках. Ключовим результатом використання процедури стратегічного управління є розроблення стратегічної карти об'єктів інтелектуальної власності міжнародної компанії. На основі використання стратегічної карти можуть бути рекомендовані оптимальні стратегії конкуренції (мультиплікація, концентрація, інтеграція) та комерціалізації (пасивна, реактивна, проактивна) з урахуванням належності об'єктів інтелектуальної власності до певного портфелю (патенти, бренди,

авторські права) та їх віднесення до певної категорії стратегічної значущості (стратегічні, цінні, незначущі). З метою апробації запропонованого методичного підходу до стратегічного управління об'єктами інтелектуальної власності міжнародної компанії розроблено стратегічну карту портфелю брендів корпорації Nestle, яка є одним із світових лідерів за кількістю зареєстрованих об'єктів інтелектуальної власності. Впорядкування брендів компанії за ступенем стратегічної значущості дозволило визначити стратегії конкуренції та комерціалізації брендів та надати рекомендації щодо покращення перспектив їх розвитку.

Набуття нематеріальними активами ключової ролі у забезпеченії конкурентоспроможності сучасних компаній призводить до підвищення ризику несанкціонованих та зловинних дій щодо порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності.

Невинна інтелектуалізація та транскордонний характер діяльності міжнародних компаній визначають певні акценти у розробці дієвих механізмів захисту їх інтелектуального капіталу, до яких слід віднести: необхідність дотримання уніфікованих процедур, які мають транскордонний характер та захищають інтелектуальний капітал компанії в усіх регіонах присутності; необхідність попередження ризику несвідомого використання інтелектуального капіталу компанії внаслідок стрімкого розвитку технологій, лібералізації інформаційних потоків та поширення некодифікованих знань працівників; необхідність використання глобальних інформаційних ресурсів, які містять вичерпні дані щодо компаній-власників об'єктів інтелектуальної власності за видами (патенти, торгові марки та ін.) та характеристику цих об'єктів; необхідність вироблення дієвих механізмів алтернативного регулювання суперечок щодо інтелектуальної власності компаній в позасудовому порядку.

Ефективним інструментом інформаційної підтримки захисту інтелектуального капіталу міжнародних компаній є використання інформаційних ресурсів Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ, World Intellectual Property Organization, WIPO). Використання міжнародними компаніями інформаційних послуг ВОІВ убезпечує їх від потенційних конфліктів щодо прав на об'єкти інтелектуальної власності та сприяє резултативності інформаційної підтримки управління інтелектуальним капіталом.

На основі аналізу та систематизації інформаційних послуг ВОІВ запропоновано їх поділ на дві групи – превентивні та корекційні. Превентивні інформаційні послуги забезпечують транскордонну охорону об'єктів інтелектуальної власності компаній за такими їх видами: патенти – Міжнародна патентна система (Договір про патентну кооперацію РСТ) на основі бази даних база PatentScope; товарні знаки (бренди) – Міжнародна система товарних знаків (Мадридська система) на основі Глобальної бази даних за брендами та бази даних членів Мадридської системи; промислові зразки (виробниче «ноу хау») – Система міжнародної реєстрації промислових зразків (Гаазька система) на основі Глобальної бази даних по зразкам (Global Design Database) та бази даних Hague Express.

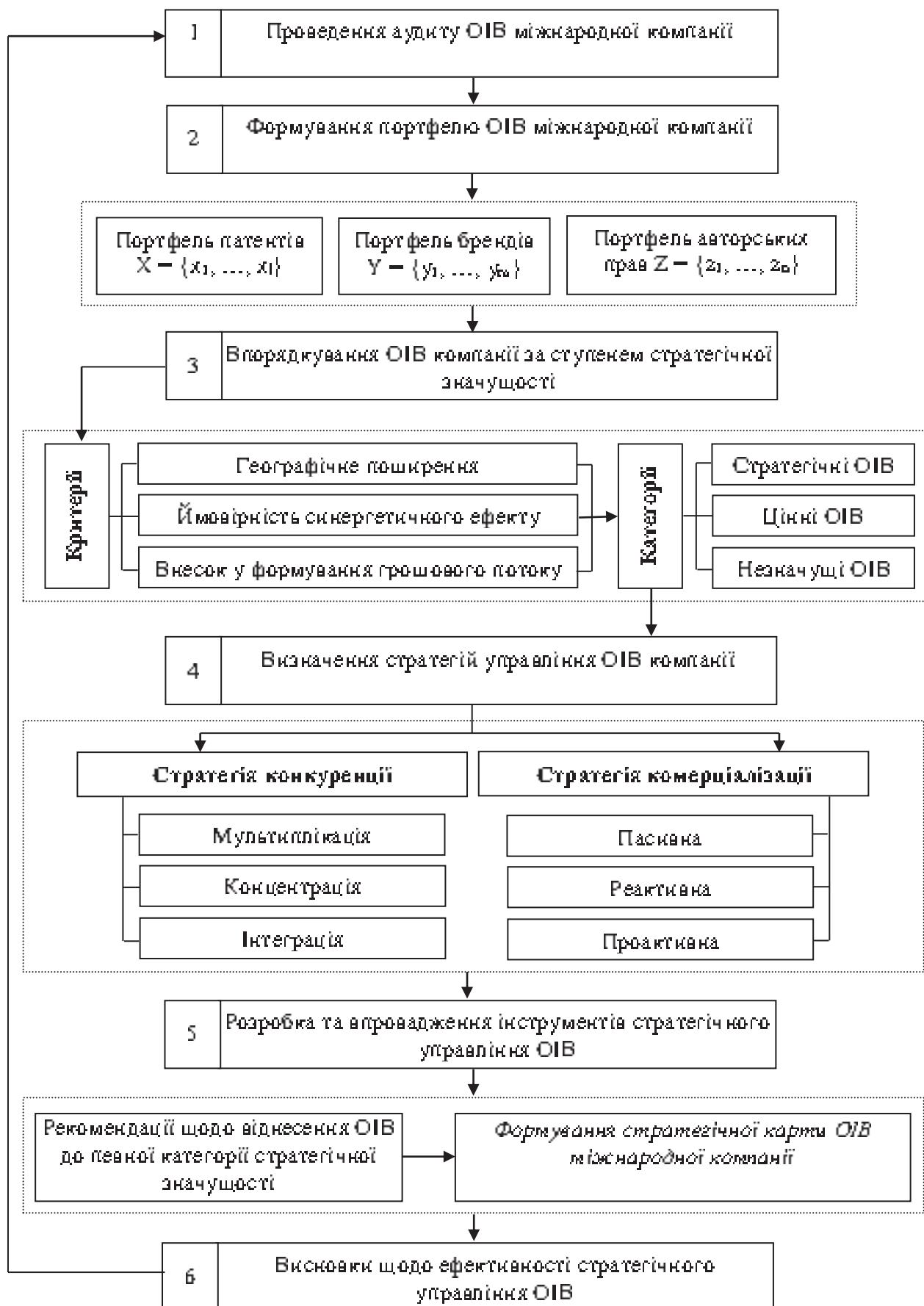

Рис. 3. Процедура стратегічного управління об'єктами інтелектуальної власності (ОІВ) міжнародної компанії

Джерело: розроблено автором

Корекційні інформаційні послуги ВОІВ у сфері альтернативного врегулювання суперечок дозволяють вирішити суперечки, що стосуються інтелектуальної власності компаній в позасудовому порядку в рамках одного нейтрального форуму, та включають: арбітраж, посередництво, експертний висновок, суперечки щодо доменних імен.

З метою вдосконалення інформаційної підтримки управління інтелектуальним капіталом міжнародної компанії на основі використання ресурсів ВОІВ використано DFD-стандарт інформаційного моделювання (Data Flow Diagramming) та розроблено діаграму потоків даних (DFD-діаграму) процедур отримання компанією патенту в рамках Договору про патентну кооперацію РСТ та міжнародної реєстрації товарного знаку компанії в Мадридській системі. Формалізація процедур дозволить надати їх інтерпретацію з точки зору перетворення інформаційних потоків від моменту подання заявлання на отримання патенту або товарного знаку до прийняття національним / регіональним відомством схвалювального рішення за сприяння Всесвітньої організації інтелектуальної власності та з використанням міжнародних інформаційних ресурсів.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено розроблення теоретичних зasad та вирішення науково-практичного завдання управління інтелектуальним капіталом міжнародних компаній на основі концепції управління інтелектуальним капіталом міжнародної компанії і запропонованого інструментарію вдосконалення цього процесу. На підставі проведенного дослідження сформульовано такі висновки.

1. Аналіз існуючих трактувань поняття «інтелектуальний капітал» засвідчив варіативність підходів до його тлумачення, зокрема у рамках мікроекономічного, макроекономічного, термінологічного, морфологічного, варісного й ресурсного підходів, а їх систематизація дозволила констатувати комплексний та міждисциплінарний характер інтелектуального капіталу як об'єкта дослідження, компонентами якого традиційного є людський, структурний та клієнтський капітал, синергетичний ефект взаємодії яких є підґрунтям для створення конкурентних переваг та ключових факторів успіху міжнародної компанії в умовах економіки знань.

2. На основі узагальнення теоретичних зasad управління інтелектуальним капіталом систематизовано підходи до управління інтелектуальним капіталом міжнародної компанії, до яких віднесено обліковий, класифікаційний, маркетинговий, соціологічний, комунікаційний, інноваційний та системний підходи. З урахуванням визначеных загальних особливостей та специфічних характеристик управління інтелектуальним капіталом міжнародної компанії обґрунтовано доцільність отримання комплексного підходу до управління інтелектуальним капіталом та запропоновано концепцію управління інтелектуальним капіталом міжнародної компанії, яка передбачає інтеграцію методичних підходів до управління інтелектуальним капіталом та базується на

вартісній оцінці ролі клієнтського капіталу у забезпечення ринкової капіталізації міжнародної компанії з урахуванням секторальної специфіки її діяльності.

3. У результаті класифікації методів оцінювання інтелектуального капіталу за способами вираження результатів оцінки міжнародної компанії (методи фінансової та нефінансової оцінки) та з точки зору нормативного підходу (виратний та дохідний підходи) доведено теоретичну й емпіричну обґрунтованість показника співвідношення ринкової та балансової вартості, коефіцієнта Тобіка, коефіцієнта доданої вартості інтелектуального капіталу та критеріїв компаративного аналізу обсягів інтелектуального капіталу у розрізі селективних видів діяльності як ключових індикаторів ефективного використання інтелектуального капіталу міжнародних компаній в умовах глобальної економіки.

4. З метою вдосконалення методичних зasad формування звітності щодо використання інтелектуального капіталу міжнародних компаній розглянутого стандартів звітності з використання інтелектуального капіталу міжнародних компаній локального (національного) та глобального (міжнародного) масштабів. На основі узагальнення національних та глобальних стандартів звітності з використання інтелектуального капіталу розвинутого методологією формування стандартів звітності щодо використання інтелектуального капіталу міжнародних компаній за рахунок вдосконалення стандарту Європейської інструкції з відображення інтелектуального капіталу (Intellectual Capital Statement, IICaS). Запропоновані зміни до стандарту звітування IICaS передбачають використання з метою визначення стратегії управління інтелектуальним капіталом міжнародної компанії таких координат, як експертна оцінка потенціалу їх покращення (Х-координата) та експертна оцінка впливу інтелектуального капіталу на капіталізацію компанії (Y-координата).

5. На основі ідентифікації секторальних особливостей управління інтелектуальним капіталом міжнародних компаній проведено компаративний аналіз селективних видів діяльності у частині змістового наповнення річних звітів у розрізі складових інтелектуального капіталу та встановлено домінування тенденції поступового посилення ролі клієнтського капіталу в загальній системі генерації доданої вартості і відповідно, нарощення інвестицій на його формування, у тому числі за рахунок інвестицій в розвиток бренда компанії, вивчення уподобань клієнтів, заходів для залучення нових та утримання існуючих клієнтів тощо.

6. За результатами оцінки ефективності управління інтелектуальним капіталом провідних міжнародних компаній різної секторальної приналежності доведено гіпотезу про пріоритетність інтелектуального капіталу для компаній, які представляють високотехнологічні види діяльності, а відтак є більш спроможними до забезпечення стійкого розвитку, ніж компанії, що дотримуються традиційного підходу у формі нарощування матеріальних ресурсів і фінансового капіталу; ідентифіковано необхідність врахування системних змін глобалізаційно-інноваційної моделі у контексті концепції інноваційного розвитку, що представлений наявністю диспропорцій інноваційного розвитку країн і регіонів.

7. З метою обґрунтування впливу ефективності управління інтелектуальним капіталом міжнародних компаній на посилення їх конкурентних переваг побудовано кореляційно-регресійну модель взаємозв'язку між показниками ефективності використання інтелектуального капіталу з урахуванням часткової невинятковості й неконкурентності інтелектуальних ресурсів та невід'ємністю відносія у випадку людського капіталу, та ринковою капіталізацією міжнародних компаній та підтверджено гіпотезу щодо позитивного значущого впливу показників використання інтелектуального капіталу на ринкову капіталізацію міжнародної компанії та комплементарний зв'язок його складових.

8. Обґрунтування доцільності розгляду об'єктів інтелектуальної власності компаній (патентів, брендів, авторських прав) як інтегруючого результату ефективності використання її інтелектуального капіталу дозволило запропонувати процедуру стратегічного управління об'єктами інтелектуальної власності міжнародної компанії, отримання якої дозволяє оцінити стратегічну значущість об'єктів інтелектуальної власності для забезпечення ефективного функціонування міжнародної компанії, створює підґрунтя для вибору стратегій конкуренції та комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності на регіональних ринках, та передбачає розробку стратегічної карти об'єктів інтелектуальної власності міжнародної компанії. Застосування стратегічної карти формалізує процес визначення оптимальних стратегій конкуренції (мультиплікація, концентрація, інтеграція) та комерціалізації (пасивна, реактивна, проактивна) об'єктів інтелектуальної власності з урахуванням їх належності до певного портфелю (патенти, бренди, авторські права) та ступеня стратегічної значущості (стратегічні, цінні, незначущі).

9. Необхідність вирішення проблеми захисту інтелектуального капіталу міжнародних компаній зумовлює доцільність використання інформаційних ресурсів Всесвітньої організації інтелектуальної власності як інструменту забезпечення компаній їх від потенційних конфліктів щодо прав на об'єкти інтелектуальної власності. З метою вдосконалення інформаційної підтримки управління інтелектуальним капіталом міжнародної компанії на основі використання ресурсів Всесвітньої організації інтелектуальної власності використано DFD-стандарт інформаційного моделювання (Data Flow Diagramming) та розроблено діаграму потоків даних (DFD-діаграму) процедур отримання компанією патенту в рамках Договору про патентну кооперацію РСТ та міжнародної реєстрації товарного знаку компанії в Мадридській системі.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях та виданнях України, які включені до міжнародних наукометрических баз

1. Воробей Ю.М. Адаптація стандарту звітування з інтелектуального капіталу ІпСаз до використання в діяльності міжнародних компаній. *Економіка. Фінанси. Право.* 2018. № 7/1. С. 4-8. (0,48 д.а.).

2. Воробей Ю.М. Методи оцінки інтелектуального капіталу міжнародної компанії. *Інфраструктура ринку*. 2018. № 21. С. 8-12. (0,56 д.а.).
3. Воробей Ю.М. Національні стандарти управління інтелектуальним капіталом міжнародних компаній. *Бізнес-навігатор*. 2018. № 5(48). С. 9-12. (0,61 д.а.).
4. Воробей Ю.М. Інформаційна підтримка захисту інтелектуального капіталу міжнародної компанії. *Заснови та таргіалі: економіка, фінанси, право*. 2018. № 6 (101). С. 62-71. (0,59 д.а.) (Index Coperrtius).
5. Воробей Ю.М. Онищенко В.П. Технології управління інтелектуальним капіталом міжнародних компаній. *Економічний простір*. 2017. № 127. С. 35-47. (0,69 д.а., особистий внесок автора: 0,3 д.а. – систематизовано особливості управління складовими інтелектуального капіталу міжнародної компанії)
6. Воробей Ю.М. Сутність, структура та функції інтелектуального капіталу компаній. *Науковий журнал «Молодий вченій»*. 2016. № 4. С. 39-43. (0,67 д.а.) (Index Coperrtius).

Статті у закордонних виданнях

7. Воробей Ю.Н. Проблемы в оценке стоимости интеллектуального капитала в международных компаниях. *East European Science Journal*. 2018. №9 (37). С. 9-13. (0,40 д.а.).

В інших виданнях

8. Воробей Ю.М. Сутність управління інтелектуальним капіталом компаній та основні стратегії. *Перший незалежний науковий вісник*. 2016. № 14. С. 35-38. (0,40 д.а.).
9. Воробей Ю.М. Основні проблеми управління інтелектуальним капіталом та шляхи їх вирішення. *Інноваційний розвиток економіки: проблеми та перспективи*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 29 вересня 2016 р. Умань: ВПЦ «Візаві», 2016. С. 178-181. (0,14 д.а.).
10. Воробей Ю.М. Підходи до визначення сутності та структури інтелектуального капіталу компаній. *Актуальні наукові дослідження в сучасному світі*: матеріали XVI Міжнар. наук.-практ. конф., 26-27 вересня 2016 р. Переяслав-Хмельницький, 2016. Вип. 9 (17), Ч. 5. С. 10-15. (0,29 д.а.).
11. Воробей Ю.М. Управління інтелектуальним капіталом компаній: сутність, зміст та основні стратегії. *Новий погляд на розвиток економіки країни*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 25-26 березня 2016 року). Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2016. С. 142-145. (0,19 д.а.).
12. Воробей Ю.М. Підходи до звітування про інтелектуальний капітал міжнародних компаній: переваги та недоліки. *Сучасні наукові дослідження на шляху до вдосконалення економічного потенціалу країни*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 22 вересня 2018 р. Дніпро: НО «Перспектива», 2018. С. 9-12. (0,15 д.а.).
13. Воробей Ю.М. Управління інтелектуальним капіталом в умовах економіки знань. *Механізми, стратегії, моделі та технології управління економічними системами за умов інтеграційних процесів: теорія, методологія, практика*: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (5-7 жовтня 2018 р., м. Мукачево). Хмельницький, 2018. С. 27-28. (0,11 д.а.).

АНОТАЦІЯ

Воробей Ю. М. Управління інтелектуальним капіталом міжнародної компанії. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.02 – Світове господарство і міжнародні економічні відносини. – Київський національний торговельно-економічний, Київ, 2018.

Досліджено еволюцію поглядів на сутність та структуризацію інтелектуального капіталу міжнародної компанії. Систематизовано та узагальнено підходи до управління інтелектуальним капіталом міжнародної компанії. Проаналізовано методи фінансового та нефінансового оцінювання інтелектуального капіталу компанії. Розглянуто національні та глобальні стандарти звітності з використанням інтелектуального капіталу міжнародних компаній. Досліджено секторальні особливості управління інтелектуальним капіталом міжнародних компаній. Здійснено оцінку ефективності управління інтелектуальним капіталом провідних міжнародних компаній різної секторальної приналежності. Досліджено вплив ефективності управління інтелектуальним капіталом міжнародних компаній на фінансові результати їх діяльності. Розроблено пропозиції щодо стратегічного управління об'єктами інтелектуальної власності міжнародної компанії як уособленням її інтелектуального капіталу. Надано рекомендації щодо інформаційної підтримки захисту інтелектуального капіталу міжнародної компанії.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, міжнародна компанія, стандарт звітності, капіталізація, об'єкт інтелектуальної власності, морфологічна матриця, інформаційне моделювання.

ABSTRACT

Vorobei Yuliia. Managing the intellectual capital of the international company. - Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Economics, specialty 08.00.02 - World Economy and International Economic Relations. - Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv, 2018.

The evolution of views on the essence and structuring of the intellectual capital of an international company has been investigated. The approaches to managing the intellectual capital of an international company are systematized and generalized. The author's opinion on systematization of approaches to intellectual capital management of the company is proposed. The expediency of observing the integrated approach to the management of intellectual capital is substantiated. The concept of intellectual capital management of an international company is proposed, which involves the integration of methodological approaches to the management of intellectual capital. The methods of financial and non-financial estimation of intellectual capital of the company are analyzed. The national and global accounting standards for the use of intellectual capital of international companies are considered. Methodology of reporting standards for the use of intellectual capital of international companies is developed by improving

the standard of the Intellectual Capital Statement. Sectoral features of management of intellectual capital of international companies are investigated.

An estimation of efficiency of management of intellectual capital of the leading international companies of various sectoral belongings is carried out. The influence of the efficiency of management of intellectual capital of international companies on the financial results of their activity is investigated. Proposals for strategic management of intellectual property objects of an international company as an embodiment of its intellectual capital are developed. The conceptual model of management of intellectual capital of an international company is developed, which is based on the understanding of the intellectual company as an integrative manifestation of the result of the interaction of its three components and is based on the cost estimation of the role of client capital in ensuring market capitalization of the company. The procedure of strategic management of objects of intellectual property of the international company is offered. The recommendations for information support of intellectual capital protection of the international company are given.

Key words: intellectual capital, international company, reporting standard, capitalization, intellectual property object, morphological matrix, information modeling.